

Лілія НОВОСАД

ФІСКАЛЬНО-БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА У СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВИХ ЗАХОДІВ

Розглянуто міжнародний досвід застосування заходів бюджетно-податкової політики з метою виходу з кризи. Розроблено пропозиції щодо використання інструментів фінансово-бюджетної політики в Україні для подолання кризових явищ та забезпечення економічного зростання.

International experience for using measures of budget and tax policy to get out of crisis are considered. Suggestions in relation to the use of instruments fiscal-budget policy in Ukraine for overcoming of the crisis phenomena and providing of the economy growing are elaborated.

З метою подолання наслідків світової кризи, відновлення економічного зростання урядами пропагується активне використання інструментів податково-бюджетної політики у підтримку заходів грошово-кредитної політики центральних банків. Серед фахівців продовжується дискусія про роль та значення податково-бюджетної політики в управлінні циклами ділової активності, особливо під час економічного спаду. У два останні десятиліття у дискусіях вчених і практиків переважала точка зору щодо пріоритетності та дієвості грошово-кредитної політики порівняно з податково-бюджетною. Однак визнавалась і необхідність підтримки її бюджетним стимулюванням, зокрема за умов, коли номінальні процентні ставки наближуються до нуля чи механізми грошово-кредитної політики не є дієвими. Перевага податково-бюджетної політики полягає у можливості уряду швидко впливати на купівельну спроможність, тоді як грошово-кредитна політика виявляє свій вплив через тривалий та невизначений період часу. Дискреційна податково-бюджетна політика активно використовується на практиці, особливо з метою подолання економічного спаду.

Проблематиці податково-бюджетної політики у системі макроекономічного регулювання присвячені праці багатьох відомих учених. Зокрема, серед західних науков-

ців слід назвати Дж. Б'юкенена, Р. Барро, Дж. М. Кейнса, Дж. Сакса, П. Самуельсона, С. Фішера, Г. Хаберлера, Й. Шумпетера та інших; серед вітчизняних – В. Андрущенко, В. Геєця, А. Крисоватого, І. Луніну, Ц. Огня, А. Соколовську, В. Федосова, С. Юрія та ін.

Поточна глобальна криза ставить нові завдання перед економічною думкою та практикою. Універсальних рецептів подолання кризових явищ не існує, адже кожна криза має свої передумови, особливості прояву та наслідки. Як зазначають В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчикін, нині уряди вдаються до заходів, які певною мірою можна розглядати як повернення до кейнсіанських рецептів, хоча поки що їх ніхто так не ідентифікує. Водночас інструментарій впливу суттєво оновлений і наразі нема ні достатнього теоретичного обґрунтування, ні досвіду практичного використання [1, 4]. Під тиском наслідків світової кризи навіть такі принципові захисники неоліберальної економічної теорії, як колишній голова Федеральної резервної системи США А. Грінспен, змушені визнати, що виключно ринкові сили не можуть забезпечити належного функціонування сучасної економіки та усунення диспропорцій, які виникають як на внутрішніх ринках окремих країн, так і в глобальній економіці загалом. А головний антикризовий радник Б. Обама П. Вокер на щорічній конферен-

ції центру капіталізму і суспільства при Колумбійському університеті заявив: "Нинішня криза стала випробуванням капіталізму. Я впевнений, що капіталізм переживе кризу і виживе, але фінансова система потребує певного реформування. І я не впевнений, що вона коли-небудь відновиться в своєму колишньому ліберальному вигляді" [2]. Вчені та практики наголошують на необхідності державного втручання в економічні процеси для подолання кризи і регулювання діяльності інститутів фінансового ринку.

Антикризові заходи в основному спрямовані на стимулювання внутрішнього попиту й інвестицій та збільшення державного фінансування заходів із підтримки національних економік. На Вашингтонському фінансовому саміті лідери "Групи-20" у своїй спільній декларації проголосили основні напрямки боротьби з кризовими явищами:

- здійснення будь-яких подальших дій, необхідних для стабілізації фінансової системи;
- підтримка монетарної політики, що відповідає внутрішнім умовам;
- використання фіскальних методів стимулювання внутрішнього попиту, доки не буде створено основ політики, здатних забезпечити фіскальну стабільність;
- допомога країнам із новоствореними ринками в отриманні доступу до фінансування, включаючи інструменти забезпечення ліквідності та програми підтримки.

Ще на початку 2008 р. у зв'язку зі зниженням економічної активності та сповільненням темпів зростання як у країнах з розвинутою економікою, так і в країнах з ринками, що формуються, МВФ рекомендував використовувати заходи грошово-кредитної і фіскально-бюджетної політики для стимулювання внутрішнього попиту, надаючи перевагу податково-бюджетним інструментам [3]. Однак передбачити глобальний характер і швидке наближення економічної кризи МВФ не вдалося.

В умовах, що склалися, своєчасне запровадження податково-бюджетних стимулів в країнах з розвинутою економікою і країнах з ринками, що формуються, сприятиме подоланню кризових явищ та зростанню світової економіки. МВФ прогнозує, що податково-бюджетні стимули в країнах "Групи-20" сприятимуть реальному зростанню ВВП на 1,5% [4]. Пакети бюджетних стимулів повинні базуватися в основному на тимчасових заходах і формуватися в рамках середньострокових параметрів бюджету, які передбачатимуть заходи зменшення тимчасового зростання дефіциту бюджету із відновленням економічного зростання. Країнам із обмеженим податково-бюджетним потенціалом слід зосередити зусилля на підтримці фінансового сектора і кредитних потоків, забезпечуючи коректування бюджетів з менш сприятливими зовнішніми умовами.

Так, зокрема, в США був прийнятий пакет заходів стимулювання економіки країни на загальну суму 787 млрд. дол. США, який містить податкові пільги для корпорацій і фізичних осіб, значні вкладення в інфраструктуру, систему охорони здоров'я та соціальні програми. За обіцянками Б. Обами, результатом реалізації його плану стане збереження чи створення 3,5 млн. робочих місць [5].

У Великобританії пакет стимулювання економіки становить 20 млрд. фунтів стерлінгів. Основна новація – зменшення податку на додану вартість із 17,5% до 15%, що має сприяти споживчому попиту. Серед антикризових заходів варто відмітити також збільшення фінансування громадських проектів, таких як державне житлове будівництво та енергозаощадження, що сприятимуть збільшенню доходів національних компаній та створенню додаткових робочих місць. Малому і середньому бізнесу обіцяють податкові канікули, додаткові мільярди кредитних грошей під державні гарантії [6].

Схожий пакет антикризових заходів прийнятий у Росії. Загальна вартість його – більше 2 трилн. руб., або 5,2–5,4% ВВП, з них заходи податкової політики оцінюються у

2,3–2,5% ВВП, заходи бюджетної політики – 2,9% ВВП [7].

Керівники Світового банку і МВФ критикують дії країн “Групи-20” щодо боротьби з кризою, стверджуючи, що уряди цих країн не співпрацюють для відновлення проблемних фінансових систем, а неузгоджені пакети грошового стимулювання не підтримують економічне зростання. Президент Світового банку Р. Зеллік стверджує, що одного наповнення грошима економіки недостатньо. Глава МВФ Д. Стросс-Кан підтримує Р. Зелліка, заявляючи, що країни “Групи-20” не змогли провести об’єднані скоординовані дії для підтримки економіки і відновлення банківської системи. Стросс-Кан підкреслює, що “один долар, витрачений на банки, можливо, корисніший, ніж долар витрат на інфраструктуру. Поки фінансова система не реструктуризована, усі гроші від стимулювання будуть йти в чорну діру” [8]. В умовах, що склалися, багато вчених та практиків виступають за націоналізацію найбільших банків, в які держава спрямує свій капітал для кредитування реального сектора економіки. “Без націоналізації найбільших банків вже неможливо відновити довіру до банківської системи”, – вважає Е. Фелпс [2]. Водночас уряди більшості країн прийняли рішення про спрямування коштів для відновлення різних сфер економіки, а не лише фінансового сектора. Правильність чи хибність обраного шляху доведуть реально отримані результати реформ.

Проте уже очевидно, що якщо не будуть запроваджені ефективні заходи для усунення негативних явищ та ситуації невизначеності, цикл несприятливого оберненого зв’язку між реальною економікою та фінансовим сектором може посилитися, що призведе до сповільнення глобального зростання економіки. У країнах з розвинутою економікою усе ймовірніше загострюються ризики дефляції, а корпоративний сектор країн з ринками, що формуються, може понести значні втрати через обмежений доступ до зовнішніх джерел фінансування. Однак, незважаючи

на те, що податково-бюджетна політика забезпечує вагомому короткострокову підтримку, різке зростання державного боргу може викликати негативну реакцію ринку, якщо уряд не обґрунтує свою стратегію забезпечення довгострокової стійкості. Слід враховувати, що податково-бюджетна політика може виявитися менш ефективною в умовах відкритої економіки, залежно від мобільності капіталу і валютного режиму в країні.

З метою підвищення ефективності та дієвості антикризові заходи повинні бути розроблені й узгоджені з цілями та завданнями середньострокової програми і довгострокової стратегії. Відсутність чітких і взаємоузгоджених коротко-, середньо- та довгострокових орієнтирів знижує ефективність реформ. В Україні нема розробленої комплексної програми дій, спрямованої на подолання наслідків кризи та відновлення економічного зростання. Загальноекономічні заходи повинні бути спрямовані на структурну перебудову економіки, підтримку галузей, які здатні забезпечити економічне зростання. На жаль, в Україні за весь період незалежності так і не були реалізовані плани щодо реформування економіки на інвестиційно-інноваційній основі, підвищення ефективності функціонування державного сектора, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних виробників.

На думку фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, на сучасному етапі при здійсненні антикризової політики слід враховувати низку імперативів:

– підтримання відносно високих *темплів економічного зростання*, від чого критично залежить стабільність банківського сектора та фіскальної сфери, в тому числі – фінансова забезпеченість соціальної політики держави; це обмежує застосування рестрикційних заходів у монетарній сфері;

– недопущення зниження *добробуту населення*, від чого критично залежить стан внутрішнього попиту – це обмежує застосування фіскальних рестрикцій та важелів гальмування зростання доходів;

– підтримання в прийнятних межах *платіжного балансу*, від чого критично залежить стабільність національної валюти, яка у край важлива в контексті високого співвідношення зовнішньоторговельного обороту до ВВП та значної залежності від світових ринків капіталу; це обмежує застосування курсових важелів (як штучної ревальвації, так і лібералізації курсоутворення) та інструментів лібералізації імпорту [9, 9].

Перед антикризовою політикою постають серйозні дилеми, пов'язані з вірним вибором її пріоритетів. Основним завданням застосування антикризових заходів є не лише подолання негативних явищ, а створення передумов для подальшого відновлення економіки. У системі заходів необхідно визначити роль та значення кожного з інструментів, які використовуватимуться, прорахувати їх дієвість та спрогнозувати наслідки, передбачивши мінімізацію негативних ефектів.

Особливого значення слід надати заходам податково-бюджетної політики як дієвим інструментам державної політики. Вони повинні бути спрямовані на підтримання сукупного попиту. При цьому слід розробляти стратегії забезпечення довгострокової стійкості державних фінансів. Неприпустимою є ситуація непрозорого прийняття ситуативних рішень, які можуть викривити та спотворити результати реформ. Повинні бути чітко визначені бюджетні стимули, проаналізований їх вплив та результативність. Бюджетні стимули мають містити як заходи політики формування доходів, так і видатків, узгоджуватися із грошово-кредитною стратегією.

Натомість антикризові заходи уряду не передбачають активного використання податків як ефективного інструменту регулювання споживчого попиту та відновлення економічного зростання. Сьогодні українська влада передбачає підвищення ставок по окремих податках – акцизному збору, миту, податку з власників транспортних засобів та інших. В умовах розгортання кризових явищ запровадження таких змін, на нашу думку, є

недоцільним та, ймовірно, призведе до погіршення ситуації.

Проте варто зауважити, що погляди вітчизняних вчених щодо використання податків в умовах кризи різняться. Так, на думку І. Луїної, В. Баліцької, О. Короткевич і Н. Фролової зниження податкових ставок як інструменту стимулювання інвестицій в умовах політичної нестабільності України не забезпечить бажаних результатів, а лише призведе до зменшення й без того обмежених фінансових можливостей бюджетів України [10,25]. В. Воротін, Я. Жаліло, Я. Белінська пропонують запровадити прогресивну шкалу прибуткового оподаткування та податок на нерухомість [9,12].

Ми переконані, що заходи фіскальної політики мають бути спрямовані на зниження і перерозподіл податкового тягаря з метою відновлення економічного зростання та стимулювання внутрішнього попиту. Загалом підтримуючи пропозицію В. Воротіна, Я. Жаліло, Я. Белінської, вважаємо, що запровадження прогресивної шкали податку на доходи фізичних осіб сприятиме перерозподілу податкового тягаря і зменшенню оподаткування громадян з низькими доходами. Запровадження оподаткування нерухомого майна сприятиме наповненню місцевих бюджетів, забезпечуючи принцип соціальної справедливості. Водночас зниження і диференціація ставок податку на додану вартість дасть змогу підвищити внутрішнє споживання. Доцільно розглянути можливість введення податкових пільг для підприємств, що випускають високотехнологічну продукцію. Особливу увагу слід приділити вдосконаленню процесу адміністрування податків, мінімізації ухилення від оподаткування платниками, підвищенню прозорості діяльності податкової служби.

Доцільно узагальнити досвід зарубіжних країн щодо зниження податкового тиску і перерозподілу податкового тягаря з подальшим його використанням у вітчизняній практиці. Доречним буде врахувати той факт, що в окремих постсоціалістичних країнах, які

задекларували підвищення податків на початку кризи, уже спостерігається найстрімкіше розгортання кризових явищ. Зокрема, Латвія, парламент якої підтримав розроблений урядом план стабілізації економіки, що передбачав підвищення податків та скорочення видатків державних структур на 15%, переживає найбільший спад у ЄС. ВВП Латвії в четвертому кварталі 2008 р. скоротився на 10,5% порівняно з аналогічним періодом 2007 р., а в першому кварталі 2009 р. темпи падіння ВВП можуть сягнути 15% [11].

Заходи, які здійснюються українським урядом, мають односторонній характер і передбачають, насамперед, підтримку банківської системи. Державний бюджет на 2009 р. затверджений з дефіцитом 31,1 млрд. грн., хоча це суперечить вимогам меморандуму про економічну і фінансову політику, який був узгоджений з МВФ для отримання кредиту і передбачав бездефіцитний бюджет. Дефіцит бюджету заплановано фінансувати за рахунок позик та надходжень від приватизації. Зокрема загальний обсяг позик у цьому році запланований у розмірі 88,9 млрд. грн., що майже в п'ять разів перевищує обсяг запозичень минулого року. Залучені кошти уряд планує спрямовувати не лише на фінансування дефіциту, а й на підтримку банківської системи. У березні 2009 р. МВФ пішов назустріч Києву, знизивши рівень допустимого дефіциту бюджету з 1 до 3% ВВП, враховуючи погіршення ситуації.

В ситуації, що склалася, Україні важливо уникнути помилок, які були допущені іншими країнами при розробці антикризових явищ. Рекомендації МВФ слід застосовувати відповідно до особливостей розвитку країни та пріоритетів соціально-економічної політики. Критика рекомендацій МВФ і полягає, в основному, у застосуванні однотипних підходів, які базуються на засадах Вашингтонського консенсусу, і не для усіх країнах є ефективними.

Уникнути запозичень практично нерально за умов обмеження доходів бюджету. Скорочення ж бюджетних видатків є не-

популярним рішенням, особливо в умовах політичної невизначеності та напередодні виборчого процесу. На нашу думку, проведення виваженої боргової політики, яка передбачатиме конкретні напрямки вкладення залучених коштів, довгострокові орієнтири щодо джерел покриття заборгованості поряд із механізмами мінімізації витрат бюджету на обслуговування боргу, дасть змогу покрити існуючий дефіцит бюджету і, що найвагоміше, залучити додаткові ресурси для фінансування реформ та інвестиційно-інноваційних програм.

Саме так можна отримати максимальний ефект від поєднання податків і позик як фіскальних інструментів, мінімізувавши їх можливий негативний вплив на економічні та суспільні процеси. “Оподаткування діалектично поєднується з борговим інструментарієм наповнення бюджету задля ефективного фінансування суспільно необхідних видатків та забезпечення оптимального функціонування соціально-економічної системи держави”, – підкреслює А. І. Крисоватий [12, 326]. Позикові фінанси мають унікальну властивість збільшувати поточні можливості держави щодо задоволення потреб, розподіливши податковий тягар у часі. Використання податків і позик як фіскальних інструментів залежить від пріоритетів та цілей соціально-економічної політики. Якщо уряд намагатиметься задовольнити короткострокові цілі щодо збільшення надходжень до бюджету за допомогою позик, знижуючи податковий тягар, однак не здійснюючи при цьому структурних реформ та “проїдаючи” залучені кошти, це призведе до негативних наслідків: зростання державного боргу та необхідності підвищення податків для покриття витрат. Так, в Україні стрімкий розвиток ринку державних облігаційних позик у 1996–1998 рр., що мали переважно короткостроковий характер і здійснювалися під високі процентні ставки, дуже швидко створив для бюджету проблему непомірного зростання платежів з погашення та обслуговування внутрішнього державного боргу. За

весь час функціонування ринку державних запозичень не з'явилося достатнє за обсягами альтернативне джерело фінансування бюджетних видатків. Податкова політика також не змогла подолати боргові негаразди й вирівняти дисбаланс надходжень і потреб у фінансових ресурсах. У ситуації незавершених фіскальних реформ країна отримала фіскальну кризу [12, 184]. Якщо ж зниження податкового тягаря супроводжується проведенням структурних реформ, які визначають соціально-економічний розвиток країни, використання позикового фінансування частини видатків є доцільним. “Позитивне чи негативне значення державного кредитного господарства...при подальшому його розвитку знаходиться в прямій залежності від того, чи буде передувати цьому розвитку радикальна реформа усєї системи податків і який характер вона матиме”, – стверджував ще в кінці XIX ст. І. Тарасов [5, 376]. Ці слова не втратили актуальності для розбудови фіскальної політики України в умовах сьогодення.

Як не парадоксально, проте в Україні не використовується в повній мірі потенціал боргового фінансування видатків бюджету. Після згадуваних подій 1998 р. ринок державних позик практично не розвивається як іманентна складова фінансової інфраструктури та джерело фінансування інвестиційно-інноваційного розвитку. Переконані, що саме державні запозичення мають бути фінансовим ресурсом бюджету, сприяти соціально-економічному розвитку країни. А повноцінно функціонуючий ринок державних цінних паперів стане каталізатором подальшого розвитку фінансового ринку.

Оскільки в Україні не сформований реальний ринок внутрішніх державних позик, то основним джерелом фінансування бюджетного дефіциту залишаються зовнішні позики, які в умовах глобальної кризи є набагато дорожчими та надання яких, зазвичай, супроводжується різними умовами, переважно політичного характеру. Головне завдання при залученні позик, особливо у

нинішній ситуації, – це ефективне використання коштів. Спрямовувати залучені кошти доцільно на фінансування проектів, які дадуть змогу забезпечити зростання економіки та робочі місця. Це інфраструктурні проекти, пов'язані з підготовкою до Євро-2012, впровадженням енергозберігаючих технологій, реалізацією інвестиційно-інноваційних програм. Підтримання певного рівня фінансування інфраструктурних інвестицій за рахунок державних запозичень повністю виправдане, оскільки сприяє стійкості державних фінансів у довгостроковій перспективі, переконані фахівці Світового Банку [14]. Окрім підтримки фінансового сектора за рахунок коштів бюджету та запозичень, доцільно передбачити заходи для підтримки інших секторів економіки. Зокрема, надання державних гарантій при одержанні кредитів підприємствами, що випускають високотехнологічну, конкурентну продукцію, спрямовувати кошти для викупу державою частини акцій таких підприємств.

Підсумовуючи вищезазначене, приходимо до таких висновків та узагальнень.

1. Глобальна економічна криза ставить нові завдання як перед теорією, так і перед практикою. Ситуація, що склалася у світовій економіці, вимагає рішучих та невідкладних дій з боку держав. Особливого значення набуває податково-бюджетна політика як ефективний засіб державного регулювання.

2. В Україні необхідно розробити та реалізувати комплексну антикризову політику, чітко розмежувавши поточні антикризові та стратегічні пріоритети. До перших належить структурна перебудова економіки на інвестиційно-інноваційній основі та підвищення ефективності функціонування державного сектора. Необхідно здійснити перехід до системи середньострокового бюджетного планування, що дасть змогу запроваджувати бюджетні програми тривалістю більше одного року, комплексно оцінювати їх результати та підвищувати ефективність бюджетних інвестицій. Нагальним завданням є раціоналізація видатків бюджету, на-

дання пріоритету продуктивним інвестиціям та скорочення неефективних програм.

3. Заходи фіскально-бюджетної політики повинні бути спрямовані на забезпечення економічного зростання, підтримання внутрішнього попиту та створення робочих місць. Зниження та перерозподіл податкового тягаря є одним із завдань антикризової політики. Нині необхідно закласти підвалини реформування податкової системи, трансформації податків у ефективний інструмент регулювання соціально-економічних процесів.

4. Надзвичайно актуальним в Україні залишається питання визначення джерел фінансування структурних реформ. Підвищення податкового тягаря для фінансування реформ у ситуації, що склалася, не є доцільним. Збільшення надходжень від податків за рахунок удосконалення адміністрування та розширення бази оподаткування можна досягти у середньостроковій перспективі. Використання коштів, залучених за рахунок державних позик, в якості інвестицій в інфраструктуру та для фінансування структурних реформ є виправданим за умови чітко визначених цілей та наслідків.

Таким чином, ефективне використання фіскально-бюджетних інструментів сприятиме подоланню кризових явищ та забезпечить економічне зростання в Україні.

Література

1. Федосов В. М., Опарін В. М., Львовчикін С. В. *Інституційна фінансова інфраструктура України: сучасний стан та проблеми розвитку // Фінанси України.* – 2008. – № 12. – С. 3–21.
2. *Американські економісти передірають крах капіталізму і цитують Маркса.* – <http://www.newsru.ua/finance/22feb2009/marx.html>.
3. Стросс-Кан Д. *Аргументы в пользу целевых налогово-бюджетных стимулов.* – <http://www.imf.org>
4. *Глобальный экономический спад ставит сложные задачи перед экономической политикой // Перспективы развития мировой экономики.* – 2009. – 28 января. – <http://www.imf.org>
5. *Obama home rescue plan welcomed.* – <http://www.ft.com/cms/s/0/fd169d28-08d4-11de-b8b0-0000779fd2ac.html>
6. *Bank pumps £75bn into economy.* – <http://www.ft.com/cms/s/0/2240b7ce-09ce-11de-add8-0000779fd2ac.html>
7. *Суммарный объем антикризисных мер за счет налоговой и бюджетной политики составит 2045–2145 млрд. руб. или 5,2–5,4% ВВП.* – <http://www.prime-tass.ru/news/show.asp?id=858442&ct=news>
8. *МВФ и ВБ раскрыли действия стран G 20 по борьбе с кризисом* – <http://www.newsru/finance/27jan2009/html>.
9. *Динаміка зростання та ризики нестабільності економіки України в 2008 році / Я. А. Жаліло та ін.; За заг. ред. В. Є. Вороніна.* – К.: НІСД, 2008. – 108 с.
10. *Луніна І. О., Балицька В. В., Короткевич О. В., Фролова Н. Б. Шляхи мінімізації впливу фінансової кризи на бюджет України // Фінанси України.* – 2008. – № 12. – С. 22–32.
11. *Козлинскис В. В условиях кризиса в Латвии ни в коем случае нельзя было поднимать налоги.* – <http://biznews.lv/a/2009/01/22/JEkonomist>.
12. *Крисоватий А. І. Теоретико-організаційні доміанти та практика реалізації податкової політики в Україні: Монографія.* – Тернопіль: Карт-бланш, 2005. – 371 с.
13. *Бюджетна політика у контексті стратегічного соціально-економічного розвитку України: У 6 т. / Редкол.: М. Я. Азаров (голова) та ін.* – К.: НДФІ, 2004. – Т. 6: *Підвищення ефективності боргової політики держави / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, О. І. Барановський та ін.* – 2004. – 348 с.
14. *Тарасов И. Т. Очерк науки финансового права / Финансы и налоги: очерки теории и политики.* – М.: Статут, 2004. – 618 с.
15. *Финансово-бюджетные последствия структурных реформ в Российской Федерации.* – <http://www.worldbank.org.ru>